

ЧАС: ВІД НЕСКІНЧЕННОСТІ ДО КІНЦЯ, ЯК НАДОВГО?

Яель Данієлі, Ph.D. із психології, засновниця і директорка
Міжнародний центр дослідження, попередження та лікування багатопокілних наслідків травми
Груповий проєкт для людей, уцілілих під час Голокосту, та їхніх дітей
Нью Йорк, США

TIME: FROM INFINITY TO NO MORE, FOR HOW LONG?

Yael Danieli, Ph.D. in psychology, Founder and Director,
International Center for the Study, Prevention and Treatment of MultiGenerational Legacies of Trauma
Director, Group Project for Holocaust Survivors and their Children
New York, NY, USA
www.dryaeldanieli.com
yield@aol.com
<https://orcid.org/0000-0002-6204-3589>

Переклад з англійської – Перетятко Марія

Вступ. У своєму есеї про психоаналіз і час, Jacob Arlow стверджує: «Психоаналіз тісно пов'язаний із часом, оскільки намагається зрозуміти, як події минулого зумовлюють стурбованість у теперішньому. Технічно ми знаємо, що пацієнт, говорячи про безпосередньо сприйняте, нічого не знає про плин часу, але відчуває сором у моменти, коли небажані елементи погрожують прорватися до його асоціацій. Час не відчувається безпосередньо, через пряме усвідомлення, і він не виступає як активний чинник у подіях чи діях. Різноманітні функції его впливають на свідоме сприйняття часу, що призводить до таких явищ, як *déjà vu*, відчуття безчасності, неправильна оцінка тривалості часу, передчуття. Більше, ніж будь-яка інша дисципліна, психоаналіз проливає світло на співіснування минулого, теперішнього і майбутнього у несвідомому фантазійному мисленні. Розуміння асоціацій пацієнта аналітиком керується часовими чинниками, такими як контекст і суміжність, послідовність схожих чи протилежних елементів. По своїй суті особистість є феноменом, прив'язаним до часу; ідентичність передбачає, що суб'єкт зберігає саму сутність в різні моменти часу. Можна говорити про глибоко вкорінене повстання проти тиранії часу, що починається із фрустрованих

потреб немовляти та завершується усвідомленням того, що людина приречена програти боротьбу зі смертю» (Arlow, 1986: 507).

Коли доктор Великодна запросила мене на цю конференцію, я пригадала два важливі вирішальні моменти свого життя. Перший – це сон, у якому я бачила літери ORB на темному небі з кількома ніжними хмарами. Тоді я жила в Ізраїлі і говорила на івриті, але літери були англійськими (я вивчала англійську й арабську в школі). У своєму аналізі я асоціювала це із *orbit* («орбітою») — шляхом, траєкторією, обертом, колом, лінією, курсом, діапазоном, і мені сподобалися конотації відкритості і націленості, бодай і жорстко визначеної. То був один із тих незабутніх, ключових моментів у житті, які відчуваються як наповнені мудрістю, але ти ще не розумієш або не осмислюєш усе різноманіття їхніх значень і вирішуєш терпляче чекати й берегти ці образи для майбутнього обдумування. Зростаючи в Кібуці, я любила дивитися на відкрите небо, зірки і мінливий місяць, і, незважаючи на те, що була дівчинкою, я мріяла стати астронавтом, розважаючись фантазією про допитливу газель (саме так перекладається моє ім'я Яель з івриту), яка весело стрибає із зірки на зірку (казку «Маленький принц» я прочитала дещо пізніше). І якимось чином для отримання ступеня магістра психології я обрала тему нарцисизму та жагу до бескінечності.

У подальшому, крізь довгі пошуки і переоцінки, обираючи значущу тему для дисертації і розмірковуючи, чому чи навіщо людство взагалі вирішило продовжити жити після перших жахливих десятиліть XX сторіччя, я зацікавилась темою психології надії. Користуючись здебільшого феноменологічним методом, я змогла оформити результати у досить просту систему (див., наприклад, Danieli, 1994). Висновком моїх феноменологічних пошуків була ідея, що надія — це *усвідомлення можливості вибору*. Тобто це не обов'язково стосується «реальної» можливості, радше — усвідомлення ймовірності її виникнення. Для своєї роботи я проводила інтерв'ю з людьми, які вижили після Голокосту, що призвело мене до розуміння, що навколо їхнього досвіду існує щось нахшталт змови мовчання, участь у якій притаманна навіть кваліфікованим психотерапевтам і психоаналітикам. Ця робота також наштовхнула мене на створення Групового проєкту для людей, які вижили під час Голокосту, та їхніх нащадків, що передбачало участь представників різних поколінь упродовж їхнього життя і що допомогло б вивчити феномен посттравматичного замовчування і контрперенесення, яке виникає під час лікування жертв травми (Danieli, 1982). Також було створено Міжнародне товариство з вивчення травматичного стресу (ISTSS), я брала участь у розробці всіх міжнародних законодавчих інструментів на користь прав жертв та оптимального догляду за всіма вцілілими по всьому світу та їх представництвами в Організації Об'єднаних Націй, включно з Міжнародним кримінальним судом і галуззю репаративної юстиції (Danieli, 2020). За останні десять років я створила опитувальник Даніелі (Danieli Inventory) — золотий стандарт для оцінки міжпоколінного передавання травми. Отже, я стала не лише спеціалістом з особистої травми, але й віктимологом і психоісториком.

Ще один подібний момент стався, коли в мене вперше діагностували рак. Я відвідала свого професора, який перебував у тому самому госпіталі. У нього був діагностований невиліковний рак. Я хотіла заспокоїти його й отримати пораду щодо того, як мені обходитися зі своєю новою безоднею. Він був радий мене бачити, і ми трохи поплакали

разом. На моє запитання, як він справляється, він розповів мені, що навчився сприймати кожен момент як останній і водночас — ніби він триватиме вічно. Я вирішила поділитися цим подарунком часу з вами. Він допоміг мені пережити багато важких моментів і усвідомлень, зростаючи як особистість і сприяючи зростанню та процвітання інших.

Чудово було б повернутися до ранніх днів своєї професійної діяльності, щоб передивитися свої інтелектуальні підходи до вивчення зв'язків між часом та фройдовими схемами, системами психоаналітичної его-психології. Було б цікаво підійти до вивчення цих зв'язків з точки зору розвитку, оскільки для кожної стадії розвитку притаманне своє ставлення до часу або якихось його аспектів. Наприклад, для оральної фази — нехайне й відкладене задоволення, для анальної — ригідна / гнучка організація, тобто дещо, що стає стилем, способом буття особистості. Звісно, і зрілість має стосунок до часу (Монтеро, 2020). Рівно так само я назавжди захоплена значенням просторово-часового континууму при розгляді перенесень і контрперенесень як дій і мислення, відчуття тут і зараз, з певною особою так, наче я / ми перебуваємо тоді і там, з іншою особою. Іноді наші сеанси терапії — місце, де збирається цілий натовп людей із різних відрізків життя аналізанта.

Психоаналітичний психотерапевт (дорослий у кабінеті протягом сесій) повинен утримувати як короткострокові, так і довгострокові часові лінії чи часові рамки у своїй уяві, бути повністю присутнім, брати участь у процесі й одночасно залишатися спостерігачем або ж час від часу мати справу з терапевтичними глухими кутами та ще й навчати пацієнта робити все це самостійно.

Також потрібно зауважити, що в різних терапевтичних підходах (EMDR, КПТ та ін.) різне ставлення до часових рамок терапевта і пацієнта. Цих підходів стає дедалі більше, і вони мають довгостроковий вплив. Проте я вважаю міжпоколінний підхід до травми найбільш релевантним до невідкладних, екзистенційних і глобальних реалій сьогодення.

Багатопоколінні наслідки травми і час. Перш ніж повідомити про наші найновіші дослідження, які підтверджують мою теорію

(Danieli, Norris & Engdahl, 2016; Danieli; Norris, 2016; Danieli, Norris & Engdahl, 2017; Danieli; Engdahl, 2018) і опитувальник Даніелі для вивчення міжпоколінного передавання травми (Danieli et al., 2015), дозволяє мені стисло розглянути деякі аспекти темпорального виміру, описані в моїй книзі «Міжнародний довідник міжпоколінного передавання травми», зіставлених на основі досвіду тридцяти народів з усього світу (Danieli, 1998). Орієнтація на час – це індивідуальне темпоральне структурування досвіду людини, яке зазвичай уявляють у термінах минулого, теперішнього та майбутнього, де дещо може бути більш або менш вагомим, притягувати різну кількість уваги й когнітивних або емоційних інвестицій. Травма впливає на цілісність життєвого досвіду – від народження до смерті, з усіма стадіями розвитку та змінами (Danieli, 1981b; Lomranz et al., 1985; Terr, 1985). Rousseau & Drapeau (1998) особливо підкреслюють, що саме темпоральний аспект може допомогти зрозуміти складний процес міжпоколінної травми.

У роботах Danieli (1998), Hardtmann (1998), Bar-On, Ostrovsky Fromer (1998) та Hunter-King (1998) автори підтверджують концептуалізацію травми як розриву, що призводить до втрати жвавості, що переживається жертвою як «застрягання» в часі. Розглядаючи багатопокілінну травму, крім опису соціокультурних механізмів передавання, які забезпечують збереження та підтримку статичного способу життя в травматичному розриві, Klain (1998) наполягає: «Якщо ми можемо сказати, що це [патріархальне] суспільство не змінилося, або змінилося дуже мало... з часів Риму і Туреччини, то ми повинні дійти висновку, що, фактично, воно не має історії (1998, с. 280).

Деякі автори також погоджуються з концепцією двонаправленого передавання травми (Elder, 1986). Крім того, правильно і те, що двонаправленість травми (як ми її розглядаємо тут), підкреслює, що головним елементом зцілення є надія та обіцянка для наступних поколінь. Ornstein (1981) стверджує, що батьківство та створення післявоєнних розширених родин є високоадаптивним та зцілющим, особливо для літніх учілілих (див. також Baron, 1994).

Кілька авторів пишуть про учілілих дітей, тобто тих, хто народився або вже жив під час

періоду травми. У цих випадках травма впливає на всю сім'ю протягом того ж самого часового проміжку. Це відрізняється від того, як травма батьків чи бабусь і дідусів впливає на покоління, які народилися пізніше. McFarlane та ін. (1985) у своїх дослідженнях катастроф продемонстрували, що тривалий ПТСР у батьків є одним із найбільш суттєвих чинників, який веде до болісних переживань у дітей, пов'язаних із катастрофою (див. також Green et al., 1994; Nader, 1998).

Ще однією важливою проблемою є момент в історії, який жертва / учілілий визначає як початок своєї ідентичності (Чи сягає це до біблійних часів? Чи початок є після Голокосту? Чи вважає людина, що цей досвід є її загальною історією, або ж лише частинкою цілої картини?). Різноманітність аспектів, які особа включає у процес відновлення, пов'язана з її зціленням і наявністю ресурсів для зростання і зміцнення (Danieli, 1981a; 1994). Hardtmann (1998, глава 4) відзначає, що коли діти нацистів виростили з батьками, позбавленими ідентичності й історії, у них також виникали проблеми з розвитком власної ідентичності.

Деякі автори також досліджують вплив соціополітичних змін чи їх відсутності на спадковість травми. Зосереджуючись на корінних народах, репресивних режимах та інфекційних захворюваннях, автори виділяють різницю між тривалою та одноразовою травмами. Наприклад, Raphael, Swan і Martinek (1998) зауважують, що важко виділити конкретне міжпоколінне передавання, коли значна вразливість пов'язана з обширними та загальнопоширеними тривалими ефектами переміщення, депресії, втрат і дискримінації (див. також Buchanan, 1998; Simons & Johnson, 1998).

Невилікувана травма призводить до її «нерозв'язності» в житті жертв / учілілих та їхніх дітей. Наприклад, у сімей, чий член зник безвісти на передовій у В'єтнамі (Hunter-King, 1998), чи «зник» в Аргентині (Едельман, Кордон і Лагос, 1998) та Чилі (Беккер Діас, 1998). Для них траур є вічним (існуючим поза часом), і відсутність розв'язання забезпечує передавання травми наступному поколінню. Проте зміни з плином часу все ж можливі. Більшість дітей учілілих згадують історію

своїєї родини та війни «лише крихтами і шматками» й відчувають відновлення нарративу найбільш інтегративним і терапевтичним (Danieli, 1993). Відновлення часто сприймається як зцілення родинної рани, що може звільнити людину для повноцінного життя. Keller (1988) зазначав, що чим старші нащадки, тим більше вони описували свої сім'ї як менш адаптивні, а їхніх батьків як осіб, які говорили про Голокост непрямо.

Однак, здається, у житті таких нащадків можливі більш пізні процеси відновлення. Вони сприймають себе менш депресивними та менш тривожними порівняно з більш ранніми роками свого життя (Schwartz, Dohrenwend & Levav, 1994). Часовий аспект є невід'ємною частиною визначення реакції на історичну травму за Duran та ін. (1998), який складається із сукупності реакцій на багатопокілінну, колективну, історичну та кумулятивну душевну рану, яка формувалася протягом часу як у житті безпосередніх жертв, так і через покоління.

Валідація опитувальника Даніелі для багатопокілінних наслідків травми та теорія Даніелі. Багатопокілінні наслідки страждання є настільки ж старими, як і людство, і є невід'ємною частиною нашого розуміння людської історії. Спадок, переданий словами, діями і навіть у мовчанні, фіксували, розглядали та досліджували, як усно, так і письмово, у всіх суспільствах, культурах і релігіях, і аналізували в різних вимірах вчені з різних галузей науки.

Діти уцілілих у нацистському Голокості були першими, кого відзначили в цьому, нині великому, об'ємі літератури. Проте, незважаючи на широкі дослідження впливу травми на нащадків уцілілих після Голокосту, результати виявилися різними. У власній спробі розібратися з видимими суперечностями, мій теоретичний каркас об'ємно описує складну природу виживання при масовій травмі та різноманітні шляхи адаптації до викликів, які виникають як її наслідок.

Як показано на рис. 1, основні риси мого теоретичного каркасу – це акцент на власній ідентичності, багатовимірності, всепроникній змові мовчання внаслідок травми та протяжності – розриві – відновленні.

Рис. 1. Даніелі & Майдан, 2023

Рис. 2. Даніелі & Майдан, 2023

Ідентичність передбачає складну взаємодію кількох сфер або систем, які містять, серед іншого, біологічні, інтрапсихічні, сімейні, суспільні, економічні, культурні, національні та міжнародні аспекти (рис. 2).

Ці системи динамічно співіснують у часовому вимірі, забезпечуючи сприйняття життя як чогось безперервного – від минулого до майбутнього крізь теперішнє. Травма вносить розрив і відчуття «заклякання» в цьому вільному потоці (який раніше я (Danieli, 1998) назвала фіксуванням (*fixity*)), щоб відрізнити від фрейдового поняття фіксації (*fixation*).

Ступінь розриву, фрагментації та дезорієнтації частково визначається часом, тривалістю, масштабом і значущістю травми для індивіда, але також – механізмами виживання та стратегіями, які використовуються для адаптації до травми. Ступінь розриву в подальшому поглиблюється «травмою після травми» (Rappaport, 1968) від того, як інші реагують, наприклад, це може бути соціальна байдужість, відкидання та заперечення досвіду уцілілих, і реакціями уцілілих.

В інших роботах я вивчаю цю всеосяжну змову посттравматичного мовчання (Danieli,

1982; 2006). У підсумку жертва / уцілілий може стати більш вразливим до майбутніх травм впродовж усього подальшого життя (рис. 3).

Рис. 3. Данієлі & Майдан, 2023

Також подальші гострі реакції на травматичну подію можуть стати хронічними. Стратегії виживання в екстремальних випадках можуть стати стійким стилем адаптації після травми, тобто способом життя. Ці стратегії поведінки передбачають внутрішньо-сімейні та міжособистісні, психологічні та поведінкові патерни й захисні механізми, які жертва / уцілілий використовує для виживання під час і після травми. Вони стають невід'ємною частиною особистості вцілілого, інструментами захисту, сприйняття себе, інших і всього світу, тобто способом буття.

Подібні стилі адаптації уцілілого також формують його батьківські й родинні стосунки і, зі свого боку, впливають на виховання дітей, їх емоційний розвиток, ідентичність, сприйняття себе, своїх однолітків, суспільства і світу, саме так стаючи міжпоколінними. Стилi адаптації, зафіксовані батьками, стають біопсихосоціальним середовищем дитини, що врешті-решт визначає ступінь серйозності репаративних адаптаційних впливів на дитину.

Наша робота полягала в тому, щоб перевірити, чи може бути теорія міжпоколінної травми підтверджена даними. Для нас важливим питанням було не те, чи є у дітей уцілілих проблеми з психічним здоров'ям – безперечно, деякі їх мають, а деякі ні, – а радше хто саме серед них має подібні проблеми (Danieli, Norris and Engdahl, 2017). Для емпіричного вивчення цього питання та збору даних спо-

чатку потрібно вибрати критерії для визначення різноманітних конструктів, які були б спеціально адаптовані для нащадків (пізніше отримали назву опитувальник Данієлі).

Для валідації цих критеріїв ми разом із колегами провели дослідження з приблизно 500 дорослими дітьми вцілілих, які пройшли онлайн-опитування. Опитувальник мав три частини. Частина I вимірювала стилі після-травматичної адаптації батьків (СПА) саме в такому вигляді, як їх бачили діти. Як показано на рис. 4, експлораторний факторний аналіз виділив три фактори вищого порядку, що відображають інтенсивність стилю жертви, стилю заціпеніння та стилю бійця. Дані показали чіткі відмінності між цими трьома стилями. Стель жертви характеризувався застряганням у розриві травми, емоційною нестабільністю та надмірними захисністами. Стель заціпеніння – емоційним відчуженням, змовницьким мовчання всередині сім'ї та неприйняттям слабкості, а стиль бійця – цінуванням і підтримкою групової ідентичності, сили та справедливості. Ці шкали виявилися високо надійними, спираючись на такі критерії, як внутрішня узгодженість і крос-мовна конгруентність (Danieli, Norris, Paisner, Engdahl; Richter, 2015). Опитування проводилося як англійською мовою, так і на івриті (із 495 78 % англійською, 20 % на івриті).

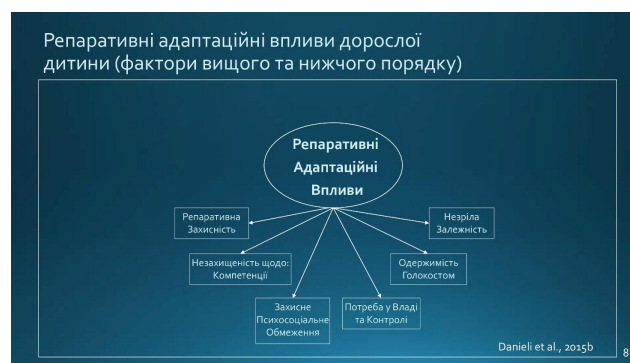

Рис. 4. Данієлі & Майдан, 2023

Частина II, репаративні адаптаційні впливи (РАВ), була спрямована на аналіз самосприйняття дітей батьків, що уцілили під час Голокосту (рис. 5). Цей конструкт виражає ядро, можливо, несвідомої, мотивації наступного покоління відмінити й відновити минуле та зцілити своїх батьків і себе. Я обрала слово «впливи», щоб підкреслити як їхню множинність, так і їхню багатопоколінну динаміку.

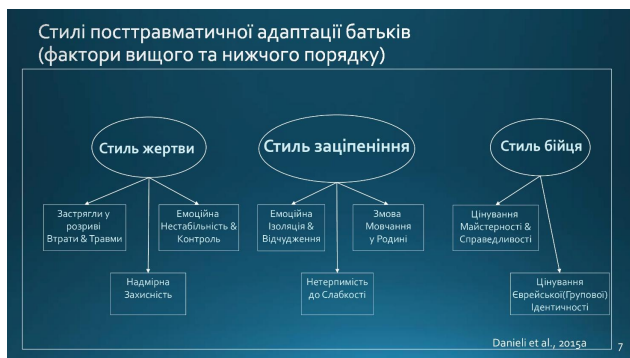

Рис. 5. Данієлі & Майдан, 2023

Аналіз 58 первісних елементів привів до остаточної шкали з 36 пунктів, яка мала вищезгадану внутрішню узгодженість (Cronbach's alpha = .91) і відповідність між англійською версією і версією на івриті (Q = .95). Як видно на рис. 5, РАВ відображали відчуття небезпеки щодо власної компетентності у дітей, репаративні захисні механізми, потребу в контролі, одержимість Голокостом, захисне психосоціальне обмеження та незрілу залежність (Danieli, Norris, Muller-Paisner, Kronenberg & Richter, 2015).

В учасників, які також брали участь у структурному клінічному опитуванні з DSM Disorders (SCID) (це діагностичний і статистичний посібник з психічних розладів), РАВ вказували на високу вірогідність психічного розладу. Коли РАВ були високі, майже половина учасників підпадала під критерії одного або більше розладів порівняно з лише 8 % осіб із психічним розладом, коли РАВ були низькими. Із обстежених за допомогою SCID порушень найчастіше виявлявся загальний тривожний розлад, за яким слідували важкий депресивний епізод і ПТСР. Лише дві змінні незалежно передбачали ці розлади: вік нащадка (молодший нащадок був у більшому ризику) та РАВ. Стилі опанування травми батьками також корелювали з наявністю розладу в дітей: серйозність РАВ нащадка виявилася сильно пов'язаною зі стилем жертви в батьків і меншою мірою зі стилем заціпеніння. Стилі обох батьків мали значення, але вплив матері на дітей був сильнішим. Найшкідливішою ситуацією для дитини було те, коли і мати, і батько мали виражений стиль жертви. Цей ефект є центральним у нашій гіпотетичній моделі, показаній на рис. 6.

Рис. 6. Данієлі & Майдан, 2023

Третя частина опитувальника була націлена на збір інформації щодо історії та динаміки сім'ї чотирьох поколінь. Ці питання були важливими для того, щоб дозволити нам перевірити модель, у якій історія сім'ї та сімейне середовище передбачають СПА, які, зі свого боку, передбачають РАВ на дітей. Попередній аналіз частини III допоміг нам визначити найвпливовіші компоненти для подальшого аналізу (рис. 7).

Рис. 7. Данієлі & Майдан, 2023

Ми виявили два найвпливовіші компоненти сімейної історії: 1) вікова група матері (дитина, підлітка, доросла) і 2) характер досвіду батьків під час Голокосту, а саме: досвід утримання в гетто, робочі табори та/або концтабори, перебування та/або втеча. Сімейне середовище включало (1) соціальне середовище після Голокосту: соціокультурні умови (проживання в Ізраїлі чи в Північній Америці), економічний статус; (2) сімейну конфігурацію, особливо те, чи обоє батьків були жертвами / уцілілими (так званий ефект подвійної дози, Kellermann, 2009); (3) соціальну підтримку / приналежність, наприклад, чи вижили обоє батьків, а також дідусь і бабуся, розмір сім'ї і афіліації з групами уцілілих і єврейськими групами і (4) неперервність, поколіннєві зв'язки, які допо-

магають уцілілим та їхнім дітям зберігати ідентичність, незважаючи на розриви в різних сферах і системах.

Ми мали гіпотезу, що вплив історії сім'ї та сімейного середовища на нащадка був непрямим. Це означає, що сила впливу залежить від інтенсивності стилю жертви в батьків. І це, зі свого боку, переважно впливає на РАВ нащадка. Інакше кажучи, вплив на дитину відбувається через батьків. Отримані дані значною мірою підтвердили цю модель. Одним із найвпливовіших непрямих ефектів були соціокультурні умови. Учасники, які виростили в Ізраїлі, мали кращі результати, ніж ті, хто виріс у Північній Америці. У їхніх батьків був менш інтенсивний стиль жертви, а у нащадків був менший РАВ. Цей результат вказує на те, що ізраїльське оточення пом'якшило або компенсувало деякі негативні ефекти травматичного розриву. Три з чотирьох показників ідентичності, включно з порушеними поколіннєвими зв'язками, мали сильніший ефект у Північній Америці, ніж в Ізраїлі. Більшість уцілілих після Голокосту оселилися в Ізраїлі та Північній Америці. Хоча обидві країни і їх соціокультурні умови пропонували нове життя, Ізраїль символізував тисячолітню стійкість народу та відновлення єврейської ідентичності (Danieli & Norris, 2016).

Однак всі ефекти умов були непрямими. Вони мали вплив на дітей лише тому, що мали вплив на їхніх батьків. Лише одна фонові змінна мала як прямий, так і непрямий вплив на дитину: порушені поколіннєві зв'язки. Подібні порушення були шкідливими для нащадків, впливаючи на дітей сильніше, ніж на батьків, що загалом і зробило їх найважливішою змінною, яку ми вивчали (рис. 8).

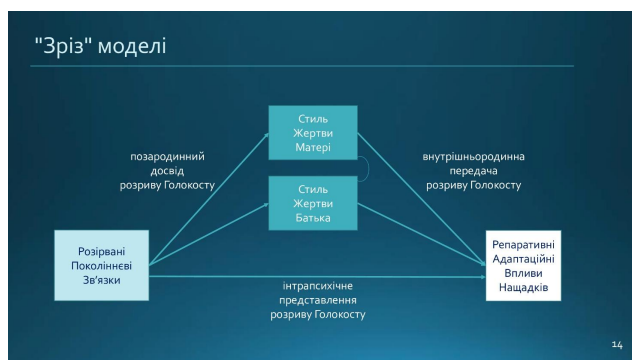

Рис. 8. Данієлі & Майдан, 2023

Підсумки дослідження. Наше дослідження емпірично підтвердило, що досвід уцілілих

під час Голокосту та умови їхнього життя після цієї події дійсно впливають на їхніх дітей – ключове питання, яке турбує галузь протягом п'яти десятиліть, – і це відбувається переважно через посттравматичні стилі адаптації батьків. Як вище зазначалося, ми вважаємо, що опитувальник Данієлі може сприяти дослідженню як механізмів, так і модераторів передачі травми. Коли опитувальник Данієлі поєднується з аналізом стійких епігенетичних маркерів, таких як метилювання ДНК, він значно поліпшує існуючу практику використання доступних тестів особистості, призначених для загальної популяції.

З усіх сімейних історій утримання в таборах було найсильніше пов'язане з інтенсивністю стилю жертви уцілілих батьків і, унаслідок цього, мало найсильніший непрямий вплив на їхніх нащадків. Проте ефекти сімейного середовища після Голокосту були сильнішими, ніж вплив історії сім'ї. Загалом ці результати вказують на множинність чинників, які вплинули на вцілілих батьків і визначили їх подальший вплив на нащадків.

Щоб зрозуміти дітей уцілілих, нам потрібно знати набагато більше про їхнє сімейне життя, аніж той факт, що вони мають уцілілих батьків певної вікової групи і травматичний досвід Голокосту. Відповідно до моєї теорії, наше дослідження дотримується багатовимірного підходу до оцінки посттравматичного статусу індивіда. Ми виділили два варіанти сімейних стосунків. По-перше, виявилось, що проживання в Ізраїлі мало відновлювальний вплив. Хоча як Ізраїль, так і Північна Америка пропонували нове майбутнє для уцілілих, особливо порівняно з перебуванням в Німеччині / Європі, і, незважаючи на труднощі, пов'язані з Голокостом і не тільки, перебування в Ізраїлі пом'якшило багато довгострокових наслідків травми. Як відзначав Solomon (1998), в Ізраїлі Голокост був «спадщиною всіх», і ізраїльські вцілілі знаходили сенс у створенні та підтриманні давньої / нової єврейської держави, а також в активній обороні її Звиживання.

Інший ключовий висновок стосується виявлених захисних ефектів неперервності – уявлення про життя як про цілісність, у якій пов'язані минуле, теперішнє та майбутнє.

У нашому дослідженні обидві міри неперервності (порушені поколіннєві зв'язки та стійкість релігійної приналежності/практики через покоління) мали непрямий ефект: чим сильніша ця неперервність, тим нижчий ступінь інтенсивності стилю жертви мають батьки, а отже, тим нижчими стають РАВ дитини.

Порушені поколіннєві зв'язки мали, крім того, прямий ефект, що призводив до найбільшого загального ефекту порівняно з будь-якими незалежними змінними. Крім того, певні обставини, які вказують на соціальну підтримку / приналежність, зокрема виживання / присутність бабусі та якомога більша уціліла родина, імовірно, підсилювали сімейну стійкість. Відчуття зв'язку з єврейською історією можна вважати ще одним фактором захисту, який забезпечує життя в Ізраїлі.

Можливо, порушені поколіннєві зв'язки є найсильнішим чинником трагічного впливу Голокосту. Для вцілілих під час Голокосту нацистське знищення сімей і спільнот було критичним позасімейним досвідом, що лежав в основі розвитку стилів адаптації жертви, які через подальшу внутрішньосімейну динаміку негативно впливали на їхніх дітей. До того ж порушені поколіннєві зв'язки стали внутрішньопсихічною репрезентацією травми для нащадків, здійснюючи не лише непрямий вплив через внутрішньосімейні процеси передавання, але й безпосередньо як травма Голокосту. Зокрема, діти з таких сімей, навіть якщо пам'ятають історії війни та втрачені сім'ї своїх батьків тільки частково, свідчили про постійну психологічну присутність Голокосту вдома, у деяких випадках повідомляючи, що всеосяжний досвід Голокосту поступово поглинав їх. Вважаючи клінічні діагностичні висновки єдиним результатом нашої зацікавленості, ми зменшуємо шанс зрозуміти пов-

ний об'єм і довгостроковий вплив проблем, хвилювань і світогляду нащадків.

Висновки. Готуючись до цієї презентації, я звернулася до минулого не лише для подальшого асоціювання, але й для пошуку значення ORB (пам'ятаєте мій сон?), і виявила, що ці літери фактично означають глобус, сферу, планету, м'яч, круг або око. Це відкрило широкий спектр подальших асоціацій, але, граючись із літерами, я також знайшла затишок у OR (англійською — «але», прим. ред.), яке вказує на можливість альтернатив, що пов'язане з тим, як я працювала над надією. Отже, не дивно, що мої дорослі професійні роки в Нью-Йорку були глибоко міжнародними і що для свого спадку я створила Міжнародний центр вивчення, запобігання та лікування багатопокілінних наслідків травм. Тож цей короткий образ у сновидінні продовжує освітлювати багато важливих моментів мого життя. Як же це відрізняється від розриву травми, який перериває цілісність життєвого досвіду, розділяючи її на «до» та «після» події як для безпосередньо постраждалих, так і для наступних поколінь.

Опитувальник Даніелі сьогодні перекладено на безліч мов, включно з українською, і чудова робоча група з Міжнародного центру вивчення багатопокілінних наслідків травми, яка зосереджена на досвіді України і до якої входить доктор Великодна, уже готова використовувати його в Україні – там, де мої батьки провели важливі моменти своєї молодості. І давайте сподіватися та молитися, що, незважаючи на жорстокі травми, які сьогодні переживають обидва наші народи, це не призведе до того, що ще більше поколінь будуть жити з почуттям просторово-часового розриву. Людство не може собі цього дозволити, і ми не повинні повертатися до темних часів.

Список літератури:

- Даніелі, Я., Майдан, І. (2023) Травматична спадщина поколінь. PMGP. 30, 8(1): e0801409, <https://doi.org/10.26766/PMGP.V8I1.409>.
- Arlow, J.A. (1986). Psychoanalysis and Time. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 34:3, pp. 507–528. Available from: <https://doi.org/10.1177/000306518603400301>.
- Bar-On, D. (1994). *Fear and Hope: Life-Stories of Five Israeli Families of Holocaust Survivors, Three Generations in a Family*. Tel Aviv: Lochamei Hagetaot-Hakibbutz Hameuchad. (Hebrew).
- Bar-On, D., Ostrovsky, T. & Fromer, D. (1998). “Who am I in relation to my past, in relation to the other?” German and Israeli students confront the Holocaust and each other. In Danieli, Y. (Ed.). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Kluwer Academic / Plenum Publishing Corporation; Now Springer Publishing Company (pp. 97–118).

- Becker, D. & Diaz, M. (1998). The social process and the transgenerational transmission of trauma in Chile. In Danieli, Y. (Ed.). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishing Corporation; Now Springer Publishing Company (pp. 435–446).
- Buchanan, A. (1998). Intergenerational child maltreatment. In Danieli, Y. (Ed.). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishing Corporation; Now Springer Publishing Company (pp. 535–552).
- Danieli, Y. (1981a). Exploring the factors in Jewish identity formation (in children of survivors). In *Consultation on the psycho-dynamics of Jewish identity: Summary of proceedings* (pp. 22–25). American Jewish committee and the Central Conference of American Rabbis, March 15–16, 1981.
- Danieli, Y. (1981b). On the achievement of integration in aging survivors of the Nazi Holocaust. *Journal of Geriatric Psychiatry*, 14 (2), 191–210.
- Danieli, Y. (1982a). Therapists' difficulties in treating survivors of the Nazi Holocaust and their children. *Dissertation Abstracts International*, 42 (12-B, Pt 1), 4927. (UMI No. 949–904).
- Danieli, Y. (1984). Psychotherapists' participation in the conspiracy of silence about the Holocaust. *Psychoanalytic Psychology*, 1 (1), 23–42.
- Danieli, Y. (1993). The diagnostic and therapeutic use of the multi-generational family tree in working with survivors and children of survivors of the Nazi Holocaust. In J.P. Wilson & B. Raphael (Eds.) *International Handbook of Traumatic Stress Syndromes*. [Stress and Coping Series, Donald Meichenbaum, Series Editor] (pp. 889–898). New York: Plenum Publishing.
- Danieli, Y. (1994). Resilience and hope. *Children Worldwide* (pp. 47–49). Geneva: International Catholic Child Bureau.
- Danieli, Y. (Ed.) (1998). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Kluwer Academic / Plenum Publishing Corporation; Now Springer Publishing Company. Available also as an ebook at: <http://link.springer.com/book/10.1007/978-1-4757-5567-1/page/1>, <https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=thoNwuDmHEQC&oi=fnd&pg=PA1&dq=yael+danieli&ots=Lz5wk8a4tj&sig=r5eLmv3JrgVAq6-PCbVQNj3zMPo#v=onepage&q=yael%20danieli&f=false>.
- Danieli, Y., Norris, F., Paisner, V., Engdahl, B. & Richter, J. (2015). The Danieli inventory of multigenerational legacies of trauma, part I: Family adaptational styles. *Journal of Psychiatric Research*, 68, 167–175.
- Danieli, Y., Norris, F., Muller-Paisner, V., Kronenberg, S. & Richter, J. (2015). The Danieli inventory of multigenerational legacies of trauma, Part II: Reparative Adaptational Impacts. *American Journal of Orthopsychiatry*, 85 (3), 229–237.
- Danieli, Y. Norris, F. & Engdahl, B. (2016). Multigenerational legacies of trauma: data-based integrative modeling of the what and how of transmission. *American Journal of Orthopsychiatry*, 86 (6), 639–651.
- Danieli, Y. & Norris, F. (2016). A Multidimensional Exploration of the Effects of Identity Ruptures in Israeli and North American Holocaust Survivors: Clinical, Policy, and Programmatic Implications. *Kavod: Journal of Caring for Holocaust Survivors*, 6(1). Available from: <http://kavod.claimscon.org/2016/01/1400/#respond>.
- Danieli, Y., Norris, F. & Engdahl, B. (2017). A Question of Who, Not If: Psychological Disorders in Children of Holocaust Survivors. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 9(S1), 98–106.
- Danieli, Y. & Engdahl, B. (2018). Multigenerational legacies of trauma. In C. Nemeroff and C. Marmar C. (Eds.) *Post-Traumatic Stress Disorder*. New York, NY: Oxford University Press, 497–512.
- Danieli, Y. (2020). Massive trauma and the healing role of reparative justice: an update In C. Ferstman @ M. Goetz (Eds.) *Reparations for Victims of Genocide, Crimes Against Humanity and war crimes: Systems in place and systems in the making* (pp. 38–85). The Hague: Martinus Nijhoff.
- Duran, E., Duran, B., Yellow Horse Brave Heart, M. & Yellow Horse-Davis, S. (1998). Healing the American Indian Soul Wound. In Danieli, Y. (Ed.). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishing Corporation; Now Springer Publishing Company (pp. 341–355).
- Edelman, L., Kordon, D., & Lagos, D. (1998). Transmission of trauma: The Argentine case. In Danieli, Y. (Ed.). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Kluwer Academic / Plenum Publishing Corporation; Now Springer Publishing Company (pp. 447–464).
- Elder, Jr., G.H., Caspi, A., & Downey, G. (1986). Problem behavior and family relationships: life course and intergenerational themes. In A. Sorensen, F. Weinert, & L. Sherrod (Eds.) *Human Development and the Life Course: Multidisciplinary Perspectives*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Green, B.L., Karol, M., Grace, M.C (1994). Children and disaster: age, gender and parental effects on PTSD symptoms. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 30, 945–951.
- Hardtmann, G. (1998). Children of Nazis: A psychodynamic perspective. In Danieli, Y. (Ed.). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishing Corporation; Now Springer Publishing Company (pp. 85–96).
- Hunter-King, E.J. (1998). Children of military personnel missing in action in Southeast Asia. In Danieli, Y. (Ed.). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishing Corporation; Now Springer Publishing Company (pp. 243–256).

- Keller, R. (1988). Children of Jewish Holocaust survivors: Relationship of family communication to family cohesion, adaptability and satisfaction. *Family Therapy*, 15, 223–237.
- Kellerman, N.P.F. (2009). *Holocaust trauma: psychological effects and treatment*. New York: iUniverse, Inc.
- Klain, E. (1998). Intergenerational aspects of the conflict in the Former Yugoslavia. In Danieli (Ed.). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: KluwerAcademic/ Plenum Publishing Corporation; Now Springer Publishing Company (pp. 279–296).
- Lomranz, J., Shmotkin, D., Zechovoy, A. & Rosenberg, E. (1985). Time orientation in Nazi concentration camp survivors: forty years after. *American Journal of Orthopsychiatry*, 55 (2), 230–236.
- McFarlane, A.C., Blumbers, V., Policansky, S.K., & Irwin, C. (1985). A longitudinal study of psychological morbidity in children due to a natural disaster. Unpublished manuscript. Department of Psychiatry, Flinders University of South Australia, Bedford Pard, South Australia.
- Montero, G. J. (2020). *Psychoanalysis of Aging and Maturity: The Concept of Maturescence*. Routledge.
- Ornstein, A. (1981). The effects of the Holocaust on life-cycle experiences: The creation and recreation of families. *Journal of Geriatric Psychiatry*, 145 (2), 135–163.
- Nader, K.O. (1998). Violence: Effects of parents' previous trauma on currently traumatized children. In Danieli, Y. (Ed.). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishing Corporation; Now Springer Publishing Company (pp. 571–586).
- Raphael, B. Swan, P. & Martinek, N. (1998). Intergenerational aspects of trauma for Australian Aboriginal people. In Danieli, Y. (Ed.). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishing Corporation; Now Springer Publishing Company (pp. 327–340).
- Rappaport, E. A. (1968). Beyond traumatic neurosis. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 49, 719.
- Rousseau, C. & Drapeau, A. (1998) The impact of culture on the transmission of trauma: Refugees' stories and silence embodied in their children's lives. In Danieli, Y. (Ed.). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishing Corporation; Now Springer Publishing Company (pp. 465–486).
- Schwartz, S., Dohrenwend, B.P., & Levav, I. (1994). Nongenetic familial transmission of psychiatric disorders? Evidence from children of Holocaust survivors. *Journal of Health and Social Behavior*, 35 (December), 385–402.
- Simon, R.L. & Johnson, C. (1998). An examination of competing explanations for the intergenerational transmission of domestic violence. In Danieli, Y. (Ed.). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishing Corporation; Now Springer Publishing Company (pp. 553–570).
- Terr, L.C. (1985). Children traumatized in small groups. In S. Eth & R.S. Pynoos (Eds.) *Post-Traumatic Stress Disorder in Children*. [The Progress in Psychiatry Series, David Spiegel, Series Editor]. Washington, DC: American Psychiatric Press, Inc. (pp. 45–70).

Анотація. Ця стаття окреслює багатовимірні кумулятивні особистісні та професійні сенси просторово-часових образів сновидінь, щоб проілюструвати їхній дедалі глибший мультидетермінований і мультидетермінуючий вплив протягом усього життя людини. Це може передбачати вибір інтересів, навіть фокусу, керівного напрямку, формування структури та тривалості роботи / життя. Це контрастує з розривом після травми, який замість того, щоб постійно збагачувати життя, розриває його на до і після травми. Крім того, повсюдна змова мовчання після травми ще більше підкреслює (гетерогенні) стилі посттравматичної адаптації, а також свідому і несвідому самість / ідентичність постраждалих і, як наслідок, передавання травми наступним поколінням. Ці стилі охоплюють ті внутрішньосімейні та міжособистісні психологічні й поведінкові механізми подолання, опанування та захисту, які жертва / уцілілий прийняла як стратегії виживання під час і після травми. Згідно з теорією Данієлі «Травма і безперервність «Я»: багатовимірна, мультидисциплінарна, інтегративна структура», дитина народжується в біопсихосоціальному середовищі ПТСР батьків, які пережили травму, і розвиває репаративні адаптаційні впливи, щоб пристосуватися до адаптаційних стилів жертви, бійця та/або заціпенілого батька / матері. Цей конструкт виражає основну, можливо, несвідому мотивацію другого покоління скасувати й виправити минуле, зцілити своїх батьків і самих себе. Слово «впливи» було обрано, щоб підкреслити їхню множинність і динаміку між поколіннями. Використання трикомпонентного опитувальника Данієлі для вивчення спадщини травми від кількох поколінь у Північній Америці та Ізраїлі дало змогу дослідникам змістовно порівняти дані, отримані в Інтернеті від двох груп дітей тих, хто пережив нацистський Голокост – однієї в діаспорі,

а іншої на батьківщині. В обох популяціях, крім виявлення опосередкованого впливу (через батьків) стилів жертви і заціпеніння батьків на інтенсивність репаративних адаптаційних впливів їхніх дітей, ми расвідчили як прямий, так і опосередкований вплив розірваного зв'язку поколінь на дітей. Але ізраїльські діти тих, хто пережив Голокост, почувалися краще (мали нижчу інтенсивність впливів), ніж їхні північноамериканські однолітки. У статті проаналізовано численні висновки цього дослідження, яке варто було б провести і в Україні.

Ключові слова: Багатопоколінні наслідки, травма, розрив, неперервність / розрив / відновлення, самосвідомість / ідентичність, змовницьке посттравматичне мовчання, стилі посттравматичної адаптації, репаративні адаптаційні впливи.

Abstract. This article delineates multidimensional cumulative personal as well as professional meanings of spatiotemporal dream image/s to illustrate their ever-deepening multi-determined and multi-determining influences throughout an individual's lifetime. These might include choice of interests, even of focus, guiding direction, structure formations and of span of work/life. This is contrasted with the rupture following trauma that, instead of continuously enriching one's life, breaks it to before and after the trauma. Further, the ubiquitous conspiracy of silence in the aftermath of trauma, further marks survivors' (heterogeneous) posttrauma adaptational styles (PAS) and conscious and unconscious self/identity and the resulting transmission of trauma to succeeding generations. These styles encompass those intrafamilial and interpersonal psychological and behavioral coping, mastery and defense mechanisms the victim/survivor adopted as survival strategies during and after the trauma. According to Danieli's theory entitled *trauma and the continuity of self: A multidimensional, multidisciplinary, integrative framework*, the child is born into the survivor's/s' parent/s bio-psycho-social PAS milieu, and develops *reparative adaptational impacts* (RAI) to adapt to the parent's/s' *victim, fighter* and/or *numb* adaptational styles. This construct (the RAI) expresses the core, perhaps unconscious, motivation of the second generation to undo and repair the past and heal their parents and themselves. The word *impacts* was chosen to connote both their plurality and their multigenerational dynamics. Utilizing the three-part Danieli Inventory for Multigenerational Legacies of trauma in both North America and Israel enabled the researchers to meaningfully compare the data generated online from the two populations of children of Nazi Holocaust survivors – one in the diaspora, the other in their homeland. In both populations, beyond the finding of *indirect* effect (via the parents) of primarily the *Victim* and *Numb* styles independently in both parents on the intensity of their children's RAIs, we found both *direct* and indirect effect of *broken generational linkages* on the children. But the Israeli children of survivors fared better (had lower intensity RAIs) than their North American counterparts. The article analyzes the numerous findings of this study that would be conducted in Ukraine as well.

Key words: Multigenerational legacies, trauma, rupture, continuity/rupture/repair, self/identity, conspiracy of silence in the aftermath of trauma posttrauma adaptational styles, reparative adaptational impacts.